

HVIS FENGSELSSTRAFF ER UHYRLIG¹

'Uhyrlig' betyr kjempestor, ruvende, voldsom, overdreven, mektig

Hedda Giertsen

Vi er vant til fengsler som del av det geografiske, sosiale og mentale landskapet. Men for 200, 300 år siden var fengselsstraff ingen selvfølge. I Frankrike, etter revolusjonen i 1789 så noen dette som uhyrlig: det var *fryktelig å skulle frata et menneske det kosteligste av alle goder.*² For andre gjorde dette fengsel godt egnet som straff.

Selv om vi i dag bruker fengselsstraff i stor grad er det ikke uten betenkeligheter. Etisk sett er det umulig å sperre andre inne, og det er også en forbrytelse i straffeloven. Fengselsstraffen må gjøres akseptabel, som den blir blant annet i fengselspolitisk sammenheng. Mens fanger forteller om fengselsstraff på en annen måte. Disse ulike perspektivene og beskrivelsene gir grunnlag for å diskutere om fengselsstraff er uhyrlig, og om den kan være akseptabel eller ikke.

2. Fengselsstraff temmes på to måter

i) Jussens bidrag: I straffeloven blir lovbrudd gradert etter alvorlighet, som er utgangspunkt for straffens strenghet regnes ut i uker, måneder og år. Fengselsstraff fremstår som en nøyaktig og rettferdig utmålt reaksjon og gjøres akseptabel.

ii) Rehabilitering går ut på å tilføre fangen goder: utdanning, helse- og sosialtjenester osv. for å minske fremtidige lovbrudd. Dermed hektes straffen inn i to velkjente tenkemåter: en *middel mål, instrumentell rasjonalitet* og som *velferdsrettigheter*. Ved å loses inn i velkjente tenkemåter blir fengselsstraffen akseptabel.

3. Kontroll dominerer like fullt

Innesperring er selve straffen, som vil si å påføre et onde med hensikt (Høyesterett 1977:1207) I praksis er dette kontroll, sikkerhet, tvang og isolasjon, og har førsteprioritet, som preger fengselshverdagen: praktisk med elektronisk overvåking, undersøkelser av kroppens utside og innside (stripping, urinprøver osv.) og sosialt når den krenker fysisk og psykisk integritet.

Isolasjon er den mest inngripende formen for kontroll, som ble tatt i bruk i 1852, brukes fortsatt til tross for at man raskt ble klar over sterke skadevirkninger. Isolasjon fins i flere utforminger: i daglige rutiner som innlåsing på cella; i isolasjonsavdeling eller vanlig celle (som del av varetekt, straff, forebygging, av bygnings- eller bemanningsgrunner, og kan være 23 timer i døgnet; i sikkerhets-, beltesengcelle, eller pactotolettcelle (kontroll av narkotika).

Til tross for dette var dette ikke tema i årsrapporter osv. og ble knapt nok diskutert. Isolasjon kalles noen ganger *utelukkelse fra fritidsfellesskap*, noe som skaper usikkerhet (Vige 2018).

Når isolasjon tones ned som om det var et *unntak* i fengselssystemet: det virket som isolasjon ble lite brukt, men da tallene kom frem var det overraskende mye (2016 4.225 uker isolasjon som er minimumstall (KDI 2017). Isolasjon er ikke noe fremmedelement, heller en integrert del av fengselsstraffen (Polizzi 2017). Når fanger sees som problem kan de ikke utvises, men isoleres enda mer. Bruken av isolasjonens tas opp i internasjonale konvensjoner og komiteer i Europarådet og FN, som har kritisert Norge, det har også Sivilombudsmannen (2014). Med isolasjon fremstår fengselsstraff som uhyrlig.

Hittil har beskrivelsen handlet om myndighetens syn på fengselsstraff. Fanger ser fengselsstraff som sosial, menneskelig erfaring.

¹ Innlegget bygger på en artikkel i en antologi til KROMs 50-årsjubileum i 2018, som utgis høsten 2019.

² Foucault 1994, s.110ff, sitert fra Langres *Cahier des trois ordres* (1879).

3. Fangers beskrivelser

Her sees systembeskrivelser av fengselsstraff i forhold til fangers erfaringer.

i) Fengselsstraff i jussens språk og som menneskelig erfaring

Som nevnt beskriver dommeren fengselsstraff i tid. Denne systemforståelsen kan lett overføres til hvordan fanger opplever straffen: som et lineært onde utfra tid i fengsel, slik at forståelsen av fengselsstraffen lukkes inne i straffelovens språk og ute fra fangers erfaringer.

Men straff foregår mellom mennesker, er en sosial hendelse som erfares på ulike måter, som blir tydelig når fanger kommer til orde, som i skuespillet *Straff - Sørgespel* av Lid (2012). Han spør: *Kan det tenkjast at desse erfaringane [fra fengsel] ikkje enkelt let seg identifisere i retten sitt lovverk, i jussen sine år og dagar, i antall kvadratmeter cellerom?* Dommeren kan måle ut straff i tid, men straffens påkjenninger og savn kan hun ikke måle ut.

ii) Uvesentlige bagateller?

Fanger tar opp temaer som: for lite besøk og tid i luftgården osv., for lang isolasjon på cella, for lang venting (innlegg på KROM-konferanser; Vige 2018), noe bryter med lover. For myndighetene er dette kanskje bagateller g unntak, uvesentlig i forhold til systemkriterier. For fangene er det ikke perifere detaljer, men vesentlige sider av straffen.

iii) Fengselsstraffens som sosial erfaring

Hva lærer fanger i fengsel? Kriminalpolitiske myndighetene er opptatt av at straff skal virke avskrekkende og rehabiliterende, og at fanger skal kvalifisere seg gjennom utdanning, kurs og opplæring. Dette registreres som resultat av fengslets virksomheter.

Fanger lærer også andre ting som ikke regnes med: Noen blir fulle av hat mot samfunn og myndigheter (KROM 2019). Fanger avsosialiseres eller desosialiseres (Lauesen 1999, Angelis, Giertsen, Tostrup 2018): man lærer man å ikke bry seg om omgivelsene, demper sensitivitet, også overfor andre fanger; å trekke seg tilbake fra fengselstilbud, (jf. Crewe 2009); fra andre fanger, kapsler seg inn på cella; lærer seg å dagdrømme, tenke seg bort og til andre steder (James 2018). Fanger passiviseres. Dette registreres kanskje av ansatte og myndigheter, sees antagelig som uregelmessigheter, ikke som resultat, inngår ikke i virksomhetens resultater.

Noen fanger beskrev unntakssituasjoner som bekrefter erfaringer fra rutiner og påkjenninger, som det å gå alene i elektronisk overvåkete kulverter/korridorer: *This is the last bit of freedom, kind of, in a high security prison. When I come here now they just – bzzz! – they buzz me out [of the building]. It's so nice to just walk around by yourself, not having these guards by your side, all the time, with their keys. This is like a freedom inside* (Angelis, Giertsen, Tostrup 2018).

I flere sammenhenger beskriver fanger at de gjør vanlige ting, føler seg som vanlige ved å ta del i en vanlig samfunnsrolle som student, pasient osv. for et øyeblikk (Viljugrein 2004; Giertsen og Rua 2014); eller som her: *The only time it is noisy, that is if it is a football game, then you can hear it at night-time, after we are closed in at night, ^[SEP] ...you can hear it from the other block and all the way over, and it goes from top to bottom. You hear people good. Yeah. I think it's good that way... Because you don't think so much about where you are. You're seeing [hearing] something you like, and the time passes* (Angelis, Giertsen, Tostrup 2018). Og det handler om respekt: *All you need is just to be respected as another human being. You just long to be treated normally* (K. 2018, s. 32).

Slik unntakssituasjoner forteller om fengslets hovedsak og budskapet i å bli sperret inne slik Bauman (2000) beskriver det: *...the whole police/judicial process culminating in imprisonment is, in a sense, one long and tightly structured ritual of symbolic rejection and physical exclusion. Rejection and exclusion are humiliating and meant to be such; they are meant to result in the rejected/excluded accepting their social imperfection and inferiority* (s. 43).

4. Oppsummering:

Innesperring er uhyrlig etisk sett, og en forbrytelse ifølge straffeloven. I dagens politikk er ikke straffemomentet det vesentlige, myndighetene begrunner fengsel ved å hekte det inn i vanlige, respekterte tenkemåter som bidrar til å gjøre fengselsstraff gjenkjennelige og akseptabel.

Fanger beskriver fengsler på andre måter enn myndighetene, utfra sine erfaringer. Bauman ser straff kan som ydmykelse. Myndighetene ser nok negative erfaringer registreres, men har ingen plass blant suksess- og tapskriterier når de måler sine virksomheter og resultater.

Fangers erfaringer og innsikter kan gjøres sterkere gjeldende om de bygges inn i beskrivelser av grunnleggende kjennetegn ved mennesker slik Polizzi (2017) gir eksempel på.

Referanser

A.G.T (Angelis, S., Giertsen, H., Tostrup, E.) (2018). *Six Norwegian Prisons: Ideas, Spaces, Experiences, 1850-today*. Utstilling. Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, Maridalsveien 29; 28. aug.-12. sept. 2018.

Bauman, Z. (2000) 'Social issues of law and order', *British Journal of Criminology*, årg. 40, nr. 2, s. 205–221 [Online]. Tilgjengelig <https://doi.org/10.1093/bjc/40.2.205> (Lest 5 April 2019).

Crewe, B. (2009) *The Prisoner Society: Power, Adaption, and Social Life in an English Prison*, Oxford: Oxford University Press.

Foucault, M. (1977/1994). *Overvåking og straff. Det moderne fengsels historie*. 2. utg. Oslo: Gyldendal.

Høyesterett (1977), *Norsk Retstidende*.

James, F. (2018). 'It's important not to lose myself. Beds, Carceral Design and Women's Everyday Life within Prison Cells.' I: Fransson, E., Giofrè, F. og Johnsen, B. (red.) *Prison, Architecture and Humans*. Oslo: Cappelen Damm, s. 151-175. <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/31>

K., John (2018) 'Humanity Rather than Materialism: A Short Essay About the Prison Environment' i Fransson, E., Giofrè, F. and Johnsen, B. (eds.) *Prison, Architecture and Humans*, Oslo, CappelenDamm, s. 29–35. Tilgjengelig <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/31> (Lest 19. mars 2018).

KDI (2017) *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2016* [Online]. Tilgjengelig <https://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkel tall.237902.no.html> (Lest 4. mars 2019).

KROM (2019). *Innlegg fra fange om erfaringer fra lukket og åpent fengsel*. Den 13. januar. KROMs 48. kriminalpolitiske konferanse. Storefjell Resort Hotel, Hemsedal, 10.- 13.januar 2019.

Lauesen, T. (1999). 'Vridsløseslille statsfengsel set i fangeperspektiv' *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskap* årg. 86, nr. 1, s. 16-43.

Lid, T.V. (2012). *Straff – Sørgespel*. Hordaland teater, Bergen, Det åpne teater, Oslo i sept., okt. 2012.

Mathiesen, T. (2006) *Prison on trial*, 3rd utg., Winchester, Waterside press.

Polizzi, D. (2017) *Solitary confinement: Lived experiences and ethical implications*, Bristol, Chicago: Policy Press.

Sivilombudsmannen (2014). *Sivilombudsmannens forebyggingsenhet i møte med Kriminalomsorgsdirektoratet*. 18.9.2014, oppdatert 12.7.2017. Tilgjengelig: <https://www.sivilombudsmannen.no/aktuelt/tortur-forebygging/sivilombusmannens-forebyggingsenhet-mote-kriminalomsorgsdirektoratet/> (Lest 24.1.2019).

Vige, Å.M. (2018). "I navnet, men ikke i gavnet." *Idealer om straffegjennomføring og kvinners erfaringer med å sone i norske fengsler*. Kvinneverettslig skriftserie nr. 102. Avd. for kvinneverett, barneverett, likestillings- og diskrimineringsrett (KVIBALD). Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig: file:///Users/hedda/Desktop/A%20Skrivebord%20/1.%20Samlemappe/artikler/2018/A%CC%8Ashild/2019%20Rapport/10_2_vige.pdf (Lest 24.1.2019).

Viljugrein, T. (2004). 'Skole, språk og fengsel. Undervisning av mannlige minoritetspråklige fanger i fire norske fengsler.' I: *Evaluering av fengselsundervisninga. Kompendium med oppsummering frå forskningsrapportane*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.